

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Сөвдиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

БЕДИК ШЫНАРЛЫГ УРЕЗИН — ЧААГАЙ ДУЖУТТУҢ МАГАДЫЛАЛЫ

Чуш ажил-агыйыңа урезинни дагын бүүдүрериниң алдың фондузу деп адал турары кончур шын. Келир чылдың дүжүдүнүң материалдыг үндезини чөгүм-на урезин болгай.

Ынчарга келир чылдың дүжүдүнүң шынары нандыг болуру бо чылын шынар талазы-биле кандыг урезинни белет-кел алганымдан эвээш эвес чергези-биле хамаарыр.

Тус черини байдалдарын алырга, ноябрь ай кондициялыг урезини арыглап белеткээш, шыжаары-биле уруп алырын сөөлүг хуусаазы болуп турар. Келир чылдың дүжүдүнүң үндезини күстен эгелеп салыр ындыг ажил-агыйлар чаагай тарааны өстүрүп ал турарлар.

Бедик кондициялыг урезин — магадылаттыңан чаагай дүжүттү алырын эң чугула негелделериниң бирээси. 1973 чылда бистин республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында тараа культураларының 51.686 тонна урезини негеттинип турар. Оң иштинде кызыл-тас — 24,5 муң тонна, сула — 8,1 муң тонна, арбай — 7,4 муң тонна, чинге-тараа — 320 тонна. Мал чөмү культураларының 11,44 муң тонна урезини керек. Нолбрының 1-инч мезээзин өзүгар алырга, республиканың ажил-агыйларында чазын чажар культураларының 53,1 муң тонна урезини урдуган азы республикада нитизи-биле урезин планы куусеттинген. Ынчалза-даа бо дээр-ге, херектин чүгө эгези-дир. Урдуган бүгү урезинни арыглап белеткээри эң чугула ажил.

Чамдык ажил-агыйларда, ылаңгыга мал чөмү культураларының (суланың, арбайның) урезини ам-даа чедилең болуп турар. Чижээ, Өвүр районда «Коммунизмче орук», «Нызыл туң», Маңгун-Тайга районда «Малчын», Бай-Тайга районда «Кара-Хал», Би-Хем районда «Хадың» колхозтарда амдызында сула урезини чөм. Ол шыжап кызыл-тас урезини Чөөн-Хемчин районунуң Ленин аттыг, «Октябрь 30 чылы» колхозтарында четпегил турары айтыр керек.

Чазын чажар культураларының урезини-биле нити хандырткан турарым, республиканың бүгү-ле ажил-агыйларында куруузуң, чөчөн-тарааның болгаш тарымал тоорукту урезини чөм болуп турар. Ажил-агыйларның удуртучулары, тускай эртеңикчилери бо айтырыгы амдыгаштан шиттирилээр керек. Мону канчап-даа сонгаарладың болбос умурлуг.

Оң аңгыда база бир чугула чүүл болза, чүгө урезинни уруп алыры эвес, а ону чажар шынарыңа чедир ык арыглап белеткээри болур. Республиканың мурнакчы ажил-агыйлары урезинни белеткел алырынче онза кичизгейни салып турар. Моон чижээге Наз-Хем районда «Октябрь 14 чылы» колхозту көргүзүп болур. Ол ажил-агый (мал агроному эш Сергеева) дүжүт ажаап алышыны-биле болгаш нурунеге тараа садары-биле чергелештир, бүгү урезинни бүрүн арыглап дооскан. Ам бедик кондициялыг урезинни уруп шыжаан. Ол-ла районда «Ленинчи орук» колхозтуң кол агроному эш Тараканов дүжүттүң алдын фондузуң дугайында ажил-агыйның өзү-биле сагыш салып турар. Агрономунуң хүн бүрү удуртулганы, контролю-биле ол ажил-агыйда урезинни бирги класска чедир арыглап белеткээ. Наз-Хеминиң «Коммунизмче орук», «Октябрь 30 чылы» болгаш «Тимлеге» колхозтары урезин арыглашының база-ла багай эвес чорууду турарлар. Ол районунуң колхозтары урезин арыглашының ноябрь 20-ге чедир доозуп болур аргалыг.

Урезин арыглаарын ам доозупкан. Көдөз ажил-агыйның дуржулга станциязы, «Менгеги» совхоз болгаш «Коммунизмниң херели» колхоз бедик шынарлыг урезинни тургузар талазы-биле амылда бодамчалыг чорууду турар. Ылаңгыга Көдөз ажил-агыйның дуржулга станциязын оңзалап айтыр керек. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары район-чүткөн сорттарын бедик шынарлыг урезиннери-биле бүрүн хандыар дээш, тараа культураларының элита урезиннерин 721 тоннаны, оң иштинде кызыл-тасы 536 тоннаны, арбайны — 86 тоннаны, суланы — 81 тоннаны, чинге-тарааны — 18 тоннаны белеткээш, урезин ажил-агыйларында садар оңзалганы дуржулга станциязынга берген турган. Дуржулга станциязы бо чылын республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында тараа культураларының 1200 тонна элита урезиннерин, садып болур аргалыг. Амгы үедө урезин арыглашының станцияда хайнышының чорууду турар.

Ындыг болза-даа бо чугула амылдың байдалы чамдык ажил-агыйларда дүвүрениң болуп артпышаан. Чижээ, бар болуп турар бүгү урезиниң 43,8 муң тонназын азы 85,4 хуузу хынап ирген. А артиканың шынары ам-даа хынаттырмаан. Тус-тус райондардан Тес-Хемде урезиниң 52 хуузу, Бай-Хемде — 78 хуузу, Барын-Хемчикте — 74 хуузу, Бай-Тайгада — 80 хуузу, а Эрзинде — чүгө 19 хуузу хынаттыңан. 1973 чылда республиканың ажил-агыйлары кондициялыг эвес урезин чажар чорукту канчап-даа болуурбас умурлуг. Ынчалзаң чамдык ажил-агыйлар бар болуурбас аргалары амылгашын турар.

Урезинни кондициязынга чедир белеткээнин барымдалап алырга, Барын-Хемчин, Чөөн-Хемчин болгаш Улуг-Хем райондары ажил-агыйларында урезинни чүгө 6 хуузу кондициялыг. Ынчалза Тандыда — 25 хуузу, Би-Хемде — 15 хуузу кондициялыг, а Бай-Тайга районунуң болгаш Кызыл хоорай Сөвдиниң ажил-агыйларында кондициязынга чедир белеткээ урезин шуут чөк. Урезин белеткелге шыжап чугула амылда мындаг четпестер-биле моон сонгаар элтежил болбас. Ажил-агыйларның удуртучулары, агрономнары, райкуусомнарның көдөз ажил-агый эргелелери, партия, профбилел болгаш комсомол организациялары бо амылче кичизгейни күштелдирип, ону контролюг алыр керек.

Тоску беш чылдың үшкү чылының чаагай дүжүдүнүң магадылалы кылдыр, бар бүгү урезинни чажар шынарыңа чедир ык белеткээш, кадалаары-биле уразы — ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнуң байырлыгыга тараажыларның төлөптиг белээ болур.

СОЛУН ДЕЛГЕЛГЕ

Россия Федерациязының чуркучуларының ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга хошбаштырган «Төрөөн чуртувусту» деп делгелтеңин москвалык болгаш пайыскалалдык аалчылары-даа удуу-биле созуурган көрүп турарлар. Ленинниң идеяларың тилелгезияң дугайың, совет улустарың байырлыгың болгаш амы-дуума чорууң дугайында көргүлөп бүдүн-чартык муң хире амылдарың делгелтеңин Топ залымдан көрүп болур. Советтик Россияның чуркучуларының болгаш ураң-шөвөр азаматчыларының чогаалдары ам беини 50 амык муң кижил барып көрген. Ноябрь 14-те ол делгелтеге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүчүлери кандалат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даггазы М. С. Соломенцев болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даггазының ораманчылары барып көргөшөр. Делгезин чуркучуларын РСФСР-ниң Чуркучулар айделиниң баштаар чериниң даггазы Г. М. Корнев таймырлаал.

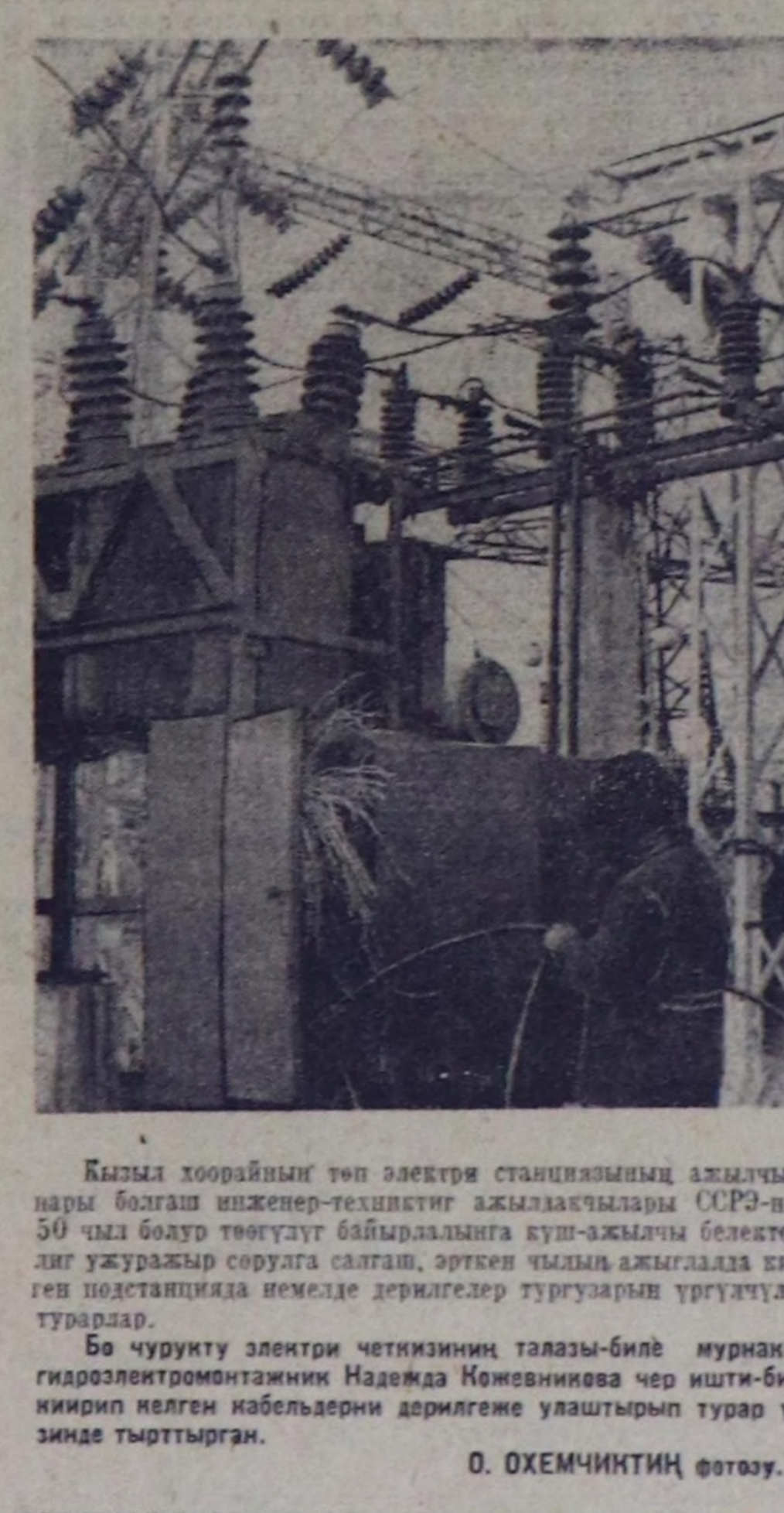
ЮБИЛЕЙГЕ ТӨЛӨПТИГ УЖУРАЖЫР ДЭЭШ

ЧОЛААЧЫЛАРНЫҢ АЖЫЛАХЕРЭЭ

ССРЭ-ниң тургустунганында бээр 50 чыл болур оюнга адал кылдыр алган социалистик хуулааларың үндүсүр талазы-биле № 12 автобазаның чолаачылары болгаш инженер-техниктер ажилдачылары бо чылдың эрткен айларында көсүлү чедилешкөөлөрү болган. Олар он айларда 11.118 муң тонна-километр ажилды кылдыр тургаш, 984 муң тонна-километр ажилды кылдыр тургаш, 984 муң тонна-километр ажилды кылдыр тургаш, 984 муң тонна-километр ажилды кылдыр тургаш.

ПЛАН КУУСЕТТИНГЕН

Өвүр районунуң орук-септелге участогуңуң коллектив ажилдеги тураскааткан социалистик хуулааларың чедилешкөөлөрү болгаш орук-септелге участогу эки көргүзүлгөниң үндүсү алган. СЭКП райкомунуң болгаш райкуусомунуң шилчигер Кызыл туу-биле шилчипти.

О. ОХЕМЧИТИҢ ФОТОЗУ.

Тудуг ажилының чамдык түңнелдери

Тоску беш чылдың ийги чылының эрткен он айларында төнүткөн ажилдачыларының күсүл-биле республикага 800 баш кирер бода мал кажаларын, 4700 баш шөвөр мал кажаларын, 10 муң кубометр эшпел-чытан цемент-бетон болгаш 5 муң тонна арматура белеткээр бүүдүрүдө шөвүн ажилдагы кырген. 47 муң гектар оларны суг-биле хандырган. Ол үедө культурамдыраалдык чугула-чугула объектилерин тудуп дооскан. Чижээ, 960 үрүң өрөөни школары, 280 үрүңүгү тургаш сады, 200 үрүңүгү амылде комплекси, 650 олуттуг клубтары, 53518 дөрбөчү метр чурталга бакынарын ажилдагы кырген.

ЧАСКЫ ТАРЫЛГАГА

КРАСНОДАР. (СЭТА-ның көрү). Ноябрь он дөртте Кубаның демир-орук станцияларында чурттуң Чөөн талакы районнарыңа эшелоннар чорупкан. Дыка хөй вагоңнарда «Часкы хөвү ажилдарыңа чугула» — деп, бижитилеп каан. Уралды, Сибиряны, Мраккы Чөөн чүктүң тараажыларыңа кукуруза урезиннери чүдүрүп чорудуп эгелени өл-дүр. Баштайгы эшелоннар Свердловск Новосибирск болгаш өске-даа областтарга бар. Часка чедир ындыг урезиннери чурттуң чөөн талакы районнарыңа 100 муң тонна амыл чүдүрүп чорудар.

КЫШТАГЛААШКЫН

Өвүрүң «Торгалы» совхозу ажилдачыларың ораманчылар чоруп турар. Чамдык ажилдар юбилейтиң чылда пемей кылдырган. Чамдык ажилдарыңа 2 болгаш Кара-Тал хойжу бригадаларында 1 чаа кажалар ажилдагы кырген. Ол-ла бригадалың хойжузу Т. Дөрбөт-оол бир кажалы бүүдүрүп күжү-биле тудуп алган.

Коммунист Дагба Доржунуң удурткан малчынар эвонду Доң-Төрөктө болгаш Кара-Сутда кыштагыларын чазыт эдө турган. Ол шыжап бо чылын малчын бүрүзү амылдарың сагышыңа чедир септен азыр дөш адылжылыг амылдарың демделээр умурлуг. Оң узамдык хойжулар М. Дугар-оол, Т. Кат-зыл-оол, Д. Байыр, Д. Дагба, Д. Алай-оол оларның бажылары амыл-чарык, арыг-саял, культурут болуп турары маңгалыг.

Малчынарың чурттар бажынарыңа болгаш кажаларда петкалары Т. Алай-оол, К. Тельман, Д. Тароачы олар чогуур үенде септен, чаартып салганнар. Совхозта комсомол комитетиниң секретары П. Моңгуш 4 удаа шифтөөшкөни кыштагыларга чоруткан. Ол шыжап херекчелер төвүлелиниң даггазы Н. Седениң удуртулганы-биле элөөн каш эвондар малчынар бажыларың болгаш кызыл булуңуларын чуула-лааннар.

Чедилешкөөлөрү чедир чедир чамдык четпестер барып илгөөл. Чижээ, эрөөл, Чолаачы хойжу бригадалыңа малчынар — М. Дугар-оол, Д. Болот-оол оларның турттуң бажынарыңа септелге чугула материалдар ой-шавыда чөм болгашы-биле чедир кылдырмаан. Ол дугайында чогуур темателерин алыры ам-даа орай эвес.

ЭЛЕКТРИЖИДИЛГЕ

«Көдөз электри тудугу туду-монтаж ажилдарың колхоз-монтаж бригадаларың, суг-баран фермаларың электривидерге удуу хем-чөддиг амылды кылганнар. Коллективте болурун харымсалгады амылдан асет-кыдыг куусейин турар бригадаларың болгаш кыжаларың савы көздүң турар.

Болгария Улус Республикасының партия-чазак төлөөлөрүниң баштыгы, Болгарияның Коммунист партиясының Тини Комитетиниң Бирги секретары, БУР-нун Курүне Чөвүлелиниң Даггазы Т. Живков ноябрь 14-те В. И. Ленинниң мавозелинге барып, алаа чечетер салган. Совет Эвонданың Коммунист партиясының болгаш делгезинде эң баштайгы социализм күрүениң үндүсүлени — В. И. Ленинниң тураскаалың мүнүгө иштинде мыт чөк туруп, бүүдүрүп.

Партия-чазак төлөөлөрүниң кежигүчөүлөрү ол шыжап Кремль хазаның баарында Биджисеңе советтик төвүрүге баа чечер салганнар.

Ол-ла хүн Болгария Улус Республикасының БКП ТК-ның Бирги секретары, БУР-нун Курүне Чөвүлелиниң Даггазы Т. Живковка баштапкан партия-чазак төлөөлөрүниң ноябрь 14-те В. И. Ленинниң мавозелинге барып, алаа чечетер салган. Совет Эвонданың Коммунист партиясының болгаш делгезинде эң баштайгы социализм күрүениң үндүсүлени — В. И. Ленинниң тураскаалың мүнүгө иштинде мыт чөк туруп, бүүдүрүп.

МУРНАКЧЫ БУДУРУЛГЕДЕ

Москваның хоолой заводу — кара металлургияның мурнакчы бүүдүрүлгө чери. Завод 5-тен 102 миллиметр чедир хем-чөддиг хоолойлар бүүдүрүп турар. Оларны автомобиль болгаш хизия үдетирүндө, трактор заводтарында, көдөз ажил-агый машиналарының бүүдүрүлгө черлеринде кажалары амылган. Совет Эвонданың бүгү республикаларың чорудуп берип турар.

Бүүдүрүлгө чериниң коллектив ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга уткутур алган социалистик хуулааларың чедилешкөөлөрү куусейин турар. Продукция сайгар талазы-биле он айларың планын хуусаа бетинде-октябрь 27-де куусеткен. Завод пландан амыл барың чартык миллион метр кан хоолойларын бүүдүрүп турар.

ЧУРУКТА: белен продукция хуулаалың боориниң бригадир В. Н. Жигалова Украин ССР-ниң машиналар бүүдүрүлгө амыл-ишчилеринге чорудуп берип, белен хоолойларын түтүлөп тур.

В. КОШЕВОЙНУҢ ФОТОЗУ. (СЭТА-ның фотохроникамы).

ЭШ ТОДОР ЖИВКОВ МОСКВАДА

Болгария Улус Республикасының партия-чазак төлөөлөрүниң баштыгы, Болгарияның Коммунист партиясының Тини Комитетиниң Бирги секретары, БУР-нун Курүне Чөвүлелиниң Даггазы Т. Живков ноябрь 14-те В. И. Ленинниң мавозелинге барып, алаа чечетер салган. Совет Эвонданың Коммунист партиясының болгаш делгезинде эң баштайгы социализм күрүениң үндүсүлени — В. И. Ленинниң тураскаалың мүнүгө иштинде мыт чөк туруп, бүүдүрүп.

Партия-чазак төлөөлөрүниң кежигүчөүлөрү ол шыжап Кремль хазаның баарында Биджисеңе советтик төвүрүге баа чечер салганнар.

Ол-ла хүн Болгария Улус Республикасының БКП ТК-ның Бирги секретары, БУР-нун Курүне Чөвүлелиниң Даггазы Т. Живковка баштапкан партия-чазак төлөөлөрүниң ноябрь 14-те В. И. Ленинниң мавозелинге барып, алаа чечетер салган. Совет Эвонданың Коммунист партиясының болгаш делгезинде эң баштайгы социализм күрүениң үндүсүлени — В. И. Ленинниң тураскаалың мүнүгө иштинде мыт чөк туруп, бүүдүрүп.

Партия-чазак төлөөлөрүниң кежигүчөүлөрү ол шыжап Кремль хазаның баарында Биджисеңе советтик төвүрүге баа чечер салганнар.

Ол-ла хүн Болгария Улус Республикасының БКП ТК-ның Бирги секретары, БУР-нун Курүне Чөвүлелиниң Даггазы Т. Живковка баштапкан партия-чазак төлөөлөрүниң ноябрь 14-те В. И. Ленинниң мавозелинге барып, алаа чечетер салган. Совет Эвонданың Коммунист партиясының болгаш делгезинде эң баштайгы социализм күрүениң үндүсүлени — В. И. Ленинниң тураскаалың мүнүгө иштинде мыт чөк туруп, бүүдүрүп.

Партия-чазак төлөөлөрүниң кежигүчөүлөрү ол шыжап Кремль хазаның баарында Биджисеңе советтик төвүрүге баа чечер салганнар.

Болгария Улус Республикасының партия-чазак төлөөлөрүниң баштыгы, Болгарияның Коммунист партиясының Тини Комитетиниң Бирги секретары, БУР-нун Курүне Чөвүлелиниң Даггазы Т. Живков ноябрь 14-те В. И. Ленинниң мавозелинге барып, алаа чечетер салган. Совет Эвонданың Коммунист партиясының болгаш делгезинде эң баштайгы социализм күрүениң үндүсүлени — В. И. Ленинниң тураскаалың мүнүгө иштинде мыт чөк туруп, бүүдүрүп.

Партия-чазак төлөөлөрүниң кежигүчөүлөрү ол шыжап Кремль хазаның баарында Биджисеңе советтик төвүрүге баа чечер салганнар.

Ол-ла хүн Болгария Улус Республикасының БКП ТК-ның Бирги секретары, БУР-нун Курүне Чөвүлелиниң Даггазы Т. Живковка баштапкан партия-чазак төлөөлөрүниң ноябрь 14-те В. И. Ленинниң мавозелинге барып, алаа чечетер салган. Совет Эвонданың Коммунист партиясының болгаш делгезинде эң баштайгы социализм күрүениң үндүсүлени — В. И. Ленинниң тураскаалың мүнүгө иштинде мыт чөк туруп, бүүдүрүп.

Партия-чазак төлөөлөрүниң кежигүчөүлөрү ол шыжап Кремль хазаның баарында Биджисеңе советтик төвүрүге баа чечер салганнар.

Ол-ла хүн Болгария Улус Республикасының БКП ТК-ның Бирги секретары, БУР-нун Курүне Чөвүлелиниң Даггазы Т. Живковка баштапкан партия-чазак төлөөлөрүниң ноябрь 14-те В. И. Ленинниң мавозелинге барып, алаа чечетер салган. Совет Эвонданың Коммунист партиясының болгаш делгезинде эң баштайгы социализм күрүениң үндүсүлени — В. И. Ленинниң тураскаалың мүнүгө иштинде мыт чөк туруп, бүүдүрүп.

Партия-чазак төлөөлөрүниң кежигүчөүлөрү ол шыжап Кремль хазаның баарында Биджисеңе советтик төвүрүге баа чечер салганнар.

СҮТТҮ КӨВҮДЕДИРИНИҢ КҮРЛАВЫРЛАРЫ

ганизастаарының элементилерин шигедейриңиз.

Тываның КЭО-нун бугурулу-ге-техниктиг лабораториязының ажылдакчылары «Межегей» совхозтун Алаак фермазында күш-ажылды организа-стаанын 1971—1972 чылдарда анализтеп көргөн. Ферма совхозтун топ турлаанда туруп турар. Инда саар 400 хире инек бар. Инектерин үш кажаада үе тургускан. Оларны баглааш ажаап, азырап турар. Улут күш негеттерин дыка хой ажылдарын хол-биле күөседиң чок. Автосуттар-ында чок, чемни каап бөрин болгаш едети үндүрерни ме-ханизастаан. Саачы бүрү-үнде «УДС-3» деп бир аппа-ратты быжылгаан.

Ферманың саачыларының ажил үези бирден бирээ чок-ка хайгааралар көөрге, олар-нын ажил хүнү ортумаа-биле 5 шаг 35 минута болган. Саачылар ажил үезиң чедир ажылгавас, индик болганда, буттарының хүлээлелерин ба-за-ла четче күөсетерин ту-рарлар. Чижээ, инектерин хүн-нүң-не аштавайн, аминни багай массахтап турар. Бир хайгааралык үезинде инек-терин аштап, арылаарында 9 минута чыргаттыңан, оон соонда өске хайгааралык үезинде инектерин аштааш-кын шунт кылбаан. Инек-терин доктаамал аштап турар чорук малдын организааның бүдүмөл сөлүзүлгүсү идиңи бээр, оон физиологият бай-далы өскүрүп болгаш сүтүк продукттуун бир хуу бел-дер болгай. Оон үезинде чыл дүргүзүндө саар инек бү-рүзүлүн 23 кг сүтү, а фер-мага нитизи-биле 86 цент-нер сүтү, тодарагларга, хер-генгилерин немедле чыргы-далы чокка 1849 рубльди не-мей ал болур аргалың.

Доктааттыңан хүн чүрү-мүн үезиң херек кырында ча-рыгалды-биле денештирип көөрге, инектерин саарыңга бел-леткөөрине база концентрат-тыг чемнер-биле чемгерерин-ге чырыгаар ужураут 2 шаг-тың орнунга, чүгө 56 мину-та, инекти саарыңа үнер 4 шаг-тың орнунга база-ла 3 шаг 19 минута, кажааның иштиң аштаарыңа үнер 1 шаг 30 минутаның орнунга чүгө 26 минута чыргаткан турар болган.

Ажил үезиниң нити чыргы-далында эн-не хой уугу-хуу-ускур болуруңа багай саар-дарың чедирип турар. Чүгө дээр, инектиң соңгу сүдүнде үс хой болгай. Хайгааралар-ның көргүскениң өзүгээр азыра, инектерин аминни баш удуу массахтап тургаш, оларны машина-биле бүрүн саарыңче чоруту, шигедейри чөгүчүлүг болуу турар. Ол чорук инектиң сүтүк продук-тузуңуң белдиреге болгаш сүтүн үскүр болуруңа чо-гумчалыг салдарың чедирер база чылда 40 тонна сүтү не-мей алырдың аргазын сов-хозка бээр.

Беш хүнүң ажил не-делээңче шигедейрин айт-тыр-дык өбү келген болуп турар. Неделедө беш хүн дү-ргүзүндө саачы эн-не үр-түңгилдик ажилдап шыдаар дээрин физиологият шиге-дейриң физологият шиге-дейриң хүнүңде саачының

«Күш-ажылды эртемге үндөспөл организа-таарын бүгү хемчег-биле шигедейриң азыра, күш-ажылды төлөвириниң хевирлерин болгаш системазын, ажылдакчыларын материалдыг база моральдыг шаңнап-мактаарың сайзыраңгайдыра».

(1971—1975 чылдарда СССР-ниң улус ажыл-агыйың төз-жөдөрүңгү докку беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездинин Директиваларыңдан).

ыргалды-биле денештирип көөрге, инектерин саарыңга бел-леткөөрине база концентрат-тыг чемнер-биле чемгерерин-ге чырыгаар ужураут 2 шаг-тың орнунга, чүгө 56 мину-та, инекти саарыңа үнер 4 шаг-тың орнунга база-ла 3 шаг 19 минута, кажааның иштиң аштаарыңа үнер 1 шаг 30 минутаның орнунга чүгө 26 минута чыргаткан турар болган.

Ажил үезиниң нити чыргы-далында эн-не хой уугу-хуу-ускур болуруңа багай саар-дарың чедирип турар. Чүгө дээр, инектиң соңгу сүдүнде үс хой болгай. Хайгааралар-ның көргүскениң өзүгээр азыра, инектерин аминни баш удуу массахтап тургаш, оларны машина-биле бүрүн саарыңче чоруту, шигедейри чөгүчүлүг болуу турар. Ол чорук инектиң сүтүк продук-тузуңуң белдиреге болгаш сүтүн үскүр болуруңа чо-гумчалыг салдарың чедирер база чылда 40 тонна сүтү не-мей алырдың аргазын сов-хозка бээр.

Беш хүнүң ажил не-делээңче шигедейрин айт-тыр-дык өбү келген болуп турар. Неделедө беш хүн дү-ргүзүндө саачы эн-не үр-түңгилдик ажилдап шыдаар дээрин физиологият шиге-дейриң физологият шиге-дейриң хүнүңде саачының

куш-ажылының бугуручууу 30 хуу кудулай бээр, чүгө дээр, оон мурунда хүн-нерини күөжүнүңкениң күш-ажылдан ол могоп-туруп азыраар. Беш ажил хүнүң не-делээ чыгырчирин амың азе-леп амыдыралга боттандырып кирер.

Ферманың сүт шүүрер ку-дар салбырының ажылдакчы-ларының ажил үезин 1971 чылдың март- апрельде тодара-гай хайгаарал көөрге, олар ажил үезин база-ла чөгүчү-биле ажылгавайн турар бол-ган. Сүт шүүркерлериниң ажил хүнү ортумаа-биле үш чартык шаг ургучулар. Ол чорук ажылдын шынарыңа база-ла салдарың чедирип ту-рар. Чижээ, сүтү шүүрер ку-дары база ону соодары дөң ышкыш ажылдарың багай шы-нарың кылдыр күөседиң тур-рар. Сүт шүүркерчиңге дуза-лажып турар кижиниң ажил үези хууде бугун чартык шаг хире болурун хайгааралдар көргүскен. Ол, сүт шүүркерчи-нин саваларын чурунга дуза-лажып турар. Шүүркерчи-нин бугунда беш ажил-латтынмайн турар шактар бар чүгө төлөөдө, дузалакчыны ка-зып кааптың болур.

Кылган санаашкыңардан ап көөрге, үстүңде айттың-ган чүүлдерин амыдыралга боттандыра болса, 500 тонна сүтү дүжаагаң, оон өртөө-ден ангида 2500 рубльди сов-хозка немей ал болур аргалың. Сүтү шүүрер арыгаар, сооду белектерин салбырда ажил-херектин байдалың бугуруңга активниң хуралыңа чүгө-лашкан болгаш чогуур хем-чегерин алган.

Илек кадарчыларының ажи-лын хайгаарал көөрге, олар-нын ажил үезиниң чыргы-далыңа эн уугу-хуу-ускору чүдүрери (117 минута) болгаш чемни инектерге каап

Куулар Кадыргы—Каа-Хем хөмүр-даш разрезинде үттээр станоктун машинизи. Бодунуң ажилың кончук эн билер ижи. Ада-чурт үлөтүрүүнүң бугуруңи «СБШ-200» деп күчүлүг станокту ол хала чок башарып турар.

Бугуруңга планың күөсөдейриңе чедип алган чедирши-нери дээр Куулар Кадыргы Кундулай бижинтер болгаш эр-теңтиг бараан-биле мал удаа шаңнаткан. Он айларда күөс-дөй планың ол амырған.

ЧУРУНТА: үттээр станок болгаш Куулар Дөңгүр-өөлөвич Кадыргы.

С. ФЕОНТИСТОВТУҢ фотоу.

Район удуртукчуларының кичээңгейинге

ЭЛЕКТРИ ЧЫРЫЫ ЧОК

СЭКП Топ Комитеди болгаш СССР-ниң Министрлер Чөвү-леди бөк чылда амыктарың бүгү-нитти ортума өөрдилегиче шигедейриң доозар болгаш нити билгиңиң шкозазын улам ыңай хөгүрүп дугайында доктаалды дү-жөп алган болгай. Ону амыдыралга боттандыра талазы-биле Улут-Хем районунуң улус өөрдилге килдин чамдык хем-чегерин ап чоруткан. Кохтогарда, совхозтарда, салбыр-ларда болгаш өсө-дөө черлерде нитизи-биле 17 консуль-пунктулары тургускан, ында 9,2 киши хаара туттуңган. Амыктар ортума билгиң чедип алып дөң кызымак өө-рө-вип турарлар.

Уагустун өөренгиче таарымчалыг байдалың тургузары кол ролду ойнар кытта-ла билиңдер. Ындыг турбу-ле «УТКА 25 чылыг совхозтун Итин-Хем, «Улут-Хем» совхозтун Хайыракан, Арыг-Баны, «Ак-Тургу» совхозтун Кызыл-Дар салбырларында, «Күш-ажылдыг хосту» совхоз-тун Торгалың суурда электри чогуур үезинде чырывайн тур-рар. Чамдык хушперде өңүп, чыры-ла туруп бээр. Моон турбулда бөк черлерде кеңээки шкозаларың кичээл-дөң үстүң турган.

Үстүңде адаан совхозтарын салбырларыңа, Торгалыг суурда электри доктаамал чырывайн турарың райондун ха-маарышкан организациалары билдр. Ындыг турбуле ону өскүндөр хемчегерин албайн турар.

Ажылч чоннар депутаттарың Улут-Хем район Сов-единдү күөсөмүдөөн, совхозтар удуртукчуларың суур-ларга элентри доктаамал, үзүңчө чок чыраа турарың хан-дырарың кеңээки шкозаларың дирекциязы болгаш өө-р-дө-вичилери негеп турар.

О. СЮР-ООЛ, райондун кеңээки шкозаларының директору.

Чогаадыкчылар конференциязы

Чогаадыкчы болгаш чартыкчы чорук-чаа техниканы шигедейринче болгаш дериг-херекеседерин долуу-биле ажылгаварың, күш-ажылды бугуручулуң бедирнече, продукцияң бугурушун чигедейринче, ажылчын кижиниң күш-ажылың чыгырчыңче улаңган массаларың чогаадык-чы шимжөөрчүн-дир.

Бо талазы-биле бистиг республиканың бугурулгелеринде, транспортта, түзүлдө болгаш көдө ажыл-агыйың ижи-бү-рү адирларында чогаадыкчылар болгаш чартыкчылар чүгү-күлүн турарың дугайында чүгө Чогаадыкчылар болгаш чартыкчылар нитилелиниң VII Тыва область конференциязы болган.

Республиканың чогаадыкчылары болгаш чартыкчылары техниктиг дешилегиниң нарын айтыргаларың, бугуру-гө чоруудагазын механизастарың болгаш автоматиза-цияны айтыргаларың чедиршиңниң шигедейринче, оон азы-анда чиг-титин, материалдың, электрөөрнериниң, одалганың камналганын доктаамал чедип алырныга телеп-тиг удуң кирин турар — деп, ол чөгүлөңдө даргазы эн В. Потехин сөөлүң ийн чартык чыл иштөөдө чөгүлөңдө чоруткан ажилыңың дугайында өтөйт илтекеңизе чүгө-ла-лаан.— Бир өсө эртен беш чылда бистиг чогаадыкчылары-ның болгаш чартыкчыларыңың кирген 3721 санал-дарың бугурулгеге шигедейриң, оон 3 миллион 600 муң рубльдиң экономикатыг ажилың алган болса, 1971 чылда 900 чогаадыкчы саналдар шигедейринче, оон ачымдык бир миллион 330 муң рубль түңгү камналга болгаш ажыкты, а бо чылдын эртен төе айларында 600 муң рубльдиң эконо-миктиг ажилың чедип алган.

Ол дээрге муң-муң ажылчынның чогаадыкчы бодалы-ның түңгөсө, социалыг бугурулгени улам сайзыра-дырыңче, оон бедир бугуручулуг болуруңче оларның сагыш салдышкыны херечилеп турар патриоттук чорун-дур.

«Тыва дүгү» болгаш «Тыва кобальт комбинаттарында, Каа-Хеминиң хөмүр-даш разрезинде, «Кок-Тей» совхозта, Таңдылың «Коммунизмиң хереси» колхозта болгаш өске-даа колдөктеринде чогаадыкчылар болгаш чартыкчыларың саны чылдын чың көвүдөп, олар хой-хой чогаадыкчы санал-

дарың кирген. Боттарың азында чартыгы калбартып турар.

Тоску беш чылдыг бугун чартык чылында «Тыва дү-гү» комбинаттың чартыкчыларың кирген чогаадыкчы саналың бугурулгеге шигедейриң, 300 муң рубльдиң кам-налганы алган. «Комбинаттың эн эки чартыкчызы» деп ат-дөш чартыгы ында калбартык, амык чартыкчыларың шкозазын тургускан, көрүлгөдөр болгаш конкурстары эртерин турар. Инженер Г. Маванков комбинатта ажилдан эгелээдөн бээр 106 чартыкчы санал кирген болгаш оон 58-үн шигедейриң алган болгаш 162 муң рубльдиң экономик-тиг ажилың алган. Ындыгалар хой. Чамдык кирген чартык-чы саналдар харың-даа чак чогааткан чүүлдериниң дешил-гезиң чедип турар.

Көдө ажыл-агый бугурулгезиниң механизациязын көдүр-еп талазы-биле чартыкчы 48 саналдар кирген. Ол дээрге чогаадыкчы болгаш чартыкчы ажылче колхозтар, совхоз-тар, «Сельхозтехника» бугурулгелериниң удуртукчулары-ның кичээңгей салбайн турары херечилеп турар.

Республикада амык үеде чогаадыкчылар болгаш чартык-чылар нитилелиниң 80 эге организациалар бар, ында 2900 кижиг хаара туттуңган. Оларың чогаадыкчы бодалың, чаа, диним эгелекчи саналдарың чөп ажылдары амык үеде улам негеттинип турар. Конференцията санал берген эинтер нитилелдиң ажи-лында үнеңиң өкил чүүлдер бөр дээрин дешилгезиниң, ында ам-лаа уугу чептер барын дешилгезинер. Чога-адыкчы болгаш чартыкчы чорутуу улам сайзыралыг тала-зы-биле күрүңе хой акша-хөргөңини берип турар, ыңчалза-да ону чедир ажылгаарың келген. Хой-хой бугурулгелериниң, чамдык министрөөрлөкчү удуртукчулары ылаар кич-чөөңей салбайн турар. Оон түрүк кирген чартыкчы саналдары бугурулгеге шигедейрин чедип албайн турар.

Нитилелдиң чаа сонгукан чөгүлөңи бо талазы-биле чү-күдүг ажылдары негеттинип турар дээрин конференция

О. ИРИТ.

Чер-чер Советтеринде

Сессияга чугаалашкан

«Малчын» колхозта чуртталганың, культураның, мал ажы-лының тудуларын чоруп турарың дугайың чокта чаа Баргы көдө Советтин сессиясыңа чугаалажып көргөн.

Колхозта тудуларын санын сүрбөй, шынарың өскүндөр-ниң чугулазын сессияга депутаттар дөңгөлөң. Бо чымын колхозка 15 чуртталга бакчыны, хойуну, хураганың алды-алды кажааны тудар планың. Амык үеде 5 чуртталга ба-кчыны, хойуну, хураганың бир-бир кажааны чедир тур-ган. Тодалыгыда хой кыргыр, Борбак-Арыгда хой тарып өсөөдөр бир-бир пунктуу түсө-дө, оларны шынары күдү болган. Колхозтун туугу бригаданың 60 хире түзүлгү бар. Оларны күжүн чөп организаставайн турарыңдан хой туду-лар хуузаанында ажылгала кирбейн келген. Шкозаның ин-тернадың ийн чыл иштине ажылгала кирип шыдаан. Колхозта гарактың септелгени беш кылбааныңдан машин-налар чаалаг чере турар.

Бо бугу чептериниң дарый чайлаарыңче бүгү күштү мо-биле, чедир туттуңмаан чуртталга бакчыларыңың, интернаттың, мал кажааларының тудуларың, өске-даа сеп-теге ажылдарың СССР-ниң тургустунганыңдан бээр 50 чыл бодур өөнүн бетинде бүрүн доозарың айткан шигедейриң сессия хүлээп алган.

В. КАРА-ООЛ.

Монгүн-Тайга район.

Слесарь Георгий Петрович Терентьев районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжышыңыңда ажилдап турар. Ол дөртүң разрядтың слесары. Бугурулге планың доктаамал ажыра күөсөдөр турар.

Бугуңа даңган ажилың ак сеткилдиң күөсөдөп турары дээр СССР-ниң улус ажыл-агыйың чедиршиңиң доктаамал бээр түтөк-биле шаңнаткан.

ЧУРУНТА: Т. Терентьев.

С. ФЕОНТИСТОВТУҢ фотоу.

КАМГАЛААР БОЛГАШ ЧӨП АЖЫГЛААР

Бистиг чуртустун эн чугула байлактарың бирээ — чер, ол дээрге көдө ажыл-агый бугурулгезиниң кол үндөңгө-дир. Ону күрү-нениң өңүзү деп СССР-ниң үндөңгө хойбузуңда айт-кан. Бистиг чуртуушта чаа черлерини шигедейриң азыра-чы, оу камгалал калагаала-рыңче оуа кичээңгейиң салып турары ында. СССР-ниң Дөд-дү Советиниң сессиясыңа чер дугайында тускай айттырың чугаалажың. Чер дугайында хойбуңу хүлээп алганы по-литиктиг уугу ужуру-дузалыг.

Чер дугайында хойбуңуң амыдыралга боттандырыл-каның контрольдар, оу чөп ажылгаар талазы-биле Бар-зын-Хемчик районунуң кола-зотары, совхозтары, көдө ажыл-агый органиалары сөөлү үеде уугу ажылдарың кылып чоруткан. Колхозтар баштаар черлери, совхозтар дирекция-лары сөөлү чылдарда чер ажылының культуразың бедир-леринче кичээңгейи күштел-дирип, шөлдерин хат болгаш суг үрөгүлөңкениңден кам-наарыңың талазы-биле практи-ктиг хемчегерини ап чору-дуп келген.

Ажыл-агыйлар сугаттыг шөлдерин 11 муң гектар, оон иштинде инжеренди сугтар-ында четкизиңиң түзүүн 9500 гектар чедир калбар-тык. Черин чапкыңнады-рың сугтар туруугуларын-ның түзүү-биле райоңа бо чылдын 1300 гектар черин

таразын сугтарган. «Больше-вик» колхоз сипен кезер 200 гектар черини дөңгөлөңктерин, чаала үнүштерин аштап, культуружудан. «Барлык» совхоз сөөлү үш чыл дүргү-зүндө мелiorация ажылдарын хойну кылган. Ол ажил-агый хой чылдыг сипенерин 1000 гектар хире черге тарып, гек-тар бүрүзүңге ооанштыр 20 центнер чедир эки шынарыг сипени кезип ап турар апар-ган.

Шаг индик ажылдары «Шекпээр» совхозта база чо-руткулдан. Аянтаты салбыр-рында 300 гектар черин да-жып болгаш чадап кыштарың аштап арылаан, ажылаала киирген.

Тарылга шөлдерин кыргы-пас, оларын ажылгаван улам өскүндө талазы-биле райоңда уугу кичээңгей салып турары өки. Ажил-агыйларың тары-лга шөлдеринге бо чымын 5390 тонна органиктиг чемичи-лиге, 257 тонна минералдыг чемичиңилгени төккөн. Чай-гаар бүткөн оларарың ажыл-галың экижерде талазы-биле элентиг хемчегер ап чору-туңган. Ажил-агыйларың мурунда сугат чөгүлөн ажылга чок турган олар-ыңда 26 күдүгү каскан, 100 муң гектар индик черин мал одаларың семиртеринге ажылгала эгелээң.

Ол бугу-биле чергелештир райоңда черин ажылгаван экижерде, хойбуңу боттан-дыр таалазы-биле уугу хажы-

шының бар болуп тура-рын айттыр херек. Районуң колхозтарының болгаш совхоз-тарының удуртукчулары та-раа, сипен шөлдерин сугтар-гыңче, бедир дүжүт алыр-ның бүгү арга-куралыңдарың ажылдарыңче четче сагыш салбас чорутар бар. Агар-бойдуска идеген оларар хөн-шөлдери суг-биле хан-дыртыңмастан. Харың-лаа «Большевек» кол-хозтун мурунда сугтарып турган 660 гектар шөлү шуут сугтаргыңмастан. Бардыгың сугтарыңга системазың өр-тө-гөсө (начальниг эн Н. Го-рошников) колхоз, совхозтар бөк бугаларыңың септел-

гезин, аде кымышыңың ба-гай боттандырып турар. Ол шыкын колхозтарда бола-таш совхозтарда тарылга элентигерилгезиң чер кырында чорутууларың келгени айтыр апар. «Шекпээр», «Ден-Тере-ни» совхозтарда болгаш «Тыва дүгү» комбинатта черин күрүңе актыкың өзүгээр быжылгаваның четпес.

Район Советиниң күөсөмү, көдө ажыл-агый эгелези болгаш оон чер тургузуулар килдини (эргелекчи эн Б. Боржак) чер элекчилерин кошкып контрольлап турарың ажылга алган, районуң чамдык албан организациалары чер дугайында хойбуңу кардызы-биле үрөп турар та-варыңчалар бар. Чижээ, үстү-ңге адааның мехколхозна (на-чальниг эн В. Песников), «Большевек» колхозтун тарая

шөлдерин бешин бугуруңга бо-гү төгөриңе ажылап турары канчап-лаа таарышкан. Ындыг черлерге Ак-Довурак хойорыда «Тыва дүгү» тууга эгел-ези, улетуур бугурулгелер комбинаты, бөсө-биле ажылдар электростанция, транспорт органициалары хамаарып, Ак-Довурак хойоры биле Кы-зыл-Мазалык суурниң ажыл-галың шөлдерин бо ады үнтей органициалар ботталдырып келген. Хойоры Совети, Кы-зыл-Мазалык суур Совети бо талазы-биле канчап-лаа ажи-чорутуулары кайгамчык. Оларга бөк төгөр черлерин тускайлап бээр, оу чурумчу-дар болза чогуур.

Чер дугайында хойбуңуң күөсөдөңгө чедип алып тала-зы-биле ажилчын чоннар депу-таттарың Барын-Хемчик район Совети бугуруңуң сессия-сыңа чугаалажып көргөн, тускай шигедейриң-лаа хүлээп алган. Ыңчалза-даа бот ботта-ларың чугаалавайн барып болбас. Шөлдерин бөк үнүш-терин-биле демиселиң башкар-зың дээр тургузуп каан райоң болгаш көдө Советтериниң ча-лында комиссиялар колхозтар, совхозтарың удуртукчуларың, көдө Советтерден не-гелдени кошоткан. Чижээ, «Барлык» совхозтун Шыра-Булакка лык хой тарылга шөлү бөк үнүш үнөңгелден ажылга чок чымын турарың айттыр-лаа четпир.

Чамдык албан органициалы бугурулге черлери тарылга

КОЛ АДЫРЖЕ САГЫШ САЛЫР

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ

Эриш районунда «Чаа орук» колхозунун аял-агылнын кол адыры хой аялмы. Эртең чылым мал аялмыдан кирген арык оруланып 88,2 хуузу ол берген. Бо адырга чарыткан бир рубльге ошаптыр колхоз 43,1 көпөктөк орулган алган. Бо чылым мал аялмыдан салган шияти продукцияны 82,8 хуузу хой аялмыга ошапкан. А күрүнөсө саткан аялтын 70 хуузу хой аял болуп турар.

Чыл бүрдө бектик көргүзүлгөн чедир ал келген мурачылар-даа колхозта хой Чиско, Дамчай Дамды-оол 104, Сагаачы Базы 102, Мука Чиптин, Хайым Сөөктөр олар 100-100 хураганны бо чылым торүүр чүе хойга ошаптыр камгалап ал. остүргөн. Оларын бир хойга ошаптыр кырганы дүтү 2,4—2,7 кг чедир турар. Эске-даа чамдык чедирининверге чаа-орукчулар өөрүсө аржак. Мычалча-даа кылдырмаа чүдөлдөрдүн хойун амырал бадыткан турар. Ой аялмынын продуктуларын улам ийиң кудулар болгаш оок шыларын экижидер кемчегер дугайында СЭКП ТН-ык болгаш ССР-нин Министрлер Чогулунаын бо чылым марг айта худан алган доштаалын күсөйөр талаази-биле ол колхозта байдалы чоокта чаа респу-бликанын улусчу контроль комитетин хымып көргөн. Чепестер өсүүчү болган. Бо талаази-биле айтыртын комитеттин хураалыга сайгарып чу-галышкан, чепестерин чылалдыр кемчегерин алган.

Хой аялмынын продуктуларын бүдүренин кемчөө, оон шыларын сөөгү чылалдыр азын кудулаан. Илантын хойун дүкүр чоруулу кудулаанын колхоз сөөгү үш чылды дүк бүдүренин, оун күрүнөсө сазарынын планарын күсөйөр киелген. 1970 чылда бир хойдан-ва 2,6 кг аял дүтү кыргып, 750 центнер дүтү бүдүрөн бола бо чылым бир хойга ошаптыр шыгааны 1,7 кг, бүдүргөни 532 центнер. Азы үш чыл бурунгар турганына деңизерге хойун дүкүрү 36,1 хуу, дүк бүдүргөни 28,9 хуу кудулаан. Малдын одун хоруары хой. Бо чылым хойун күннү баш савмы-остүргөни планын ажыр кыска-даа торүүр хойлар савы өрткөн чылга бодалга кудулай берген. Бо чепестер-

ини чылдагааны чүдө? Мал чедир чегери-биле бүдүр аялдын, эртеме үндөсөзө ук-сажымдыга аялмынын болган зооветеринария аялмынын ол колхозта четне тургустунган-дыда.

Дүк бүдүренин курамыларын четне ажы-лаваан. Кодашар айы-биле кырганы хойлар-ныч үчөдү багай. Чамдык хойларын кыргы-даа олар уттудурун каап, дүтү колхоз скла-дынга дужавайын турганы нлерөө. Хойнуң часы-ны кыргыдааны, агарлаашкыны куду деңиз-диң организмидин бо чылым агарлааш-кыга кире чөгүрү 7 муң аял дөй кирбөө. Бо аялдын эки организмидин, аял хой бүтү-лү кырганы бола колхоз азын дөргө-де 30—40 центнер дүтү немей айы арталып турган билдирит. Бо бүтү чепестерин түндөйө чокку хүйперге чедир колхоз күрүнөсө дүк са-дар пламын 75-ле хуу күсөткөн. Кыргыдааны доду механизаставаан, дүтүң бот-үөсө улу-т. Семиртилени ой-шаады чорутпас чорук хой-нуң ортамк дененин кудулаткан. Эртең чы-лым бир центнер хой аялдын бот-үөсө эртең секки беш чылдык ортам бот-үөсөндөн 36,6 хуу утадып, 68 рубль 90 копейке чегке. Бо чылым ол көргүзүт азын экижип, күрүнөсө сак-ка хой бурдузуну ортамк дененин 41 кило-грамм, аял бүдүрүлгөнүн орулгалы 45,5 хуу болуп турар.

Кыс хойларын баш савы эртең чылдан куду-дуп, оун остүргөни планын күсөткөнүм. Чылдагааны? Хойнуң одум-чымге таварып, оларын орга азыр, аял-агылдын шияти чар-гыдалыга хой-биле херегал турарында. Малчынарнын харымсалганы беддирерге ула-нган кемчегерин шиятын тургусталаан. Бо чылым Валерий Киселева, Доштай Доп, Дамдын Комба олар хой хойларын чидирген,

ажымдыга эо-харымсалга чок чоруун көргүсөк. А колхоз баптаар чери шиятын кемчег албаан. Оларын көргүзү колхозта оң-не куду болуп, торүүр чүе хойга ошаптыр чүлө 60—65 хура-ганы камгалап алган, бир хойга ошаптыр бир килограмм четне дүтү кырганы болуп турар.

Сөөгү чылдарда малдын одун-хоруары көвү-дөнүң колхозта тускай эртеминтер база бу-руулу. Язын-бүрү аарыларга уду тарылаам чорутпас, денгега багай хойларын брактаам чоруктар хой. Эрте төртүтүгө хураганарын, илантын конкарыштарын малчыларын колданыралаң үсөйтүр турар. Суа эдерилген-и, тарып боозалдыган четне чорудуп келген. Эртеме үндөсөзө тарып боозалдыган бир пункттуга-ла 1,5 муң хойун тарып боозадир укурду. Колхозта пункттарын бирээнгө-не 2,0 муң аял хой ошапкан. Усаалык конка-рылардан ангыда, продуктуду куду конкарыларын ажыгап турар. Оң уламандан хойнуң усаалы ажыгайын келген. Хойну система чокка хай-накташтырганында оң продуктуду кудулаан. Малдын чаш төлүүң одун-хоруары хой.

Усаажымдыганы экижидерге баа бир шаптыктың чүе бола боштырканым шым эвес чорудуп турарында. Төртүтүгө хураганарын кодашардан үсөдө усаалы, продуктудуу ба-рымдалаайн турар. Илчанган колдан бурду-дуп хойларын усаалы чагыс ай эвес. Хура-ганарын орай хой. Хойнуң тарып боозалды-ын, эдерилгенги ол хожудалып турар. Моң чылдагааны-биле колхоз орай төртүтүгө хура-ганардан кымды-даа немедө продукттар ал-бай келген.

Колхозтин мал чедирин баланынын 90 хуу хирезин олардыр эддэн. Мал аялдын сайыра-дырны оун чөп аялгаары чугула ужу-дузала-м. № 1, № 2 бригадаларын кышкы одалары-

нын байдалы эки. Кыштагаашкыны чогуу-лыг эрттеринин бугу аргалары бер. Илчан-даа амдан эгелен одаларда хой мал оштап, хоолдуу үшүштерин саза басы турда, колхоз баптаар чери кемчег албаан. Одаларын экижидер кемчегер кошкан. Ямаалыкта чүе-чүе гештар чөлдөрүн айдартып агаа каашкан. Илди бок үшүштер дошта, ажыгаал чок чылдар. Чамдык шияти шөдөрүн, одаларын хар дүй алы берген. Колхозтин деңизеринде суулар уду дугаар келгем шияктар калтыган. Деңизертер, ил-тар үңгөй дош одаларын ажыгалды кирбөй турар. Суттагыттар одаларын оржаставаан.

Колхозтин 64 кодан хойнуң кези суг чок одаларыга кыштар. Оун баш хирезинде кол-хоз баштаар чери суттагыт чедир оржастаан шидалай турар. Бо чылым колхозта бар 11 ку-дуктуң чүлө карык хирезин ажылап болуп. Оларын бешин хыналды үзөнгө чедир чылгыла-ваан, моторларда үрөкк кемчегерин содулаан. Суг сөөгүр минчаларын чарын аялдан турар, арташарын чүк сөөгүр минчаларын кылдыр эде дерин алганы канчал-даа таарыш-пас. Хойларын хой кези кышкы суг орвуна чар чир ужурга таварып дөргөн утту тура-ры эдентин.

Колхоз бо чылым шиятин 52,7 хуузу-биле хадиртыпкан. Мал чедир четне турда-ла ону эки кадалаар кемчегерин чөгүрү деңизерге тургустуу. Ай-Тейде, Армылда, Ямаалыкта, Чирезде, Боозалдык малчынарнын кыштага-рында чедирин каан сулаан, савени ой-шаады кажаалап албаанында кижилерин хуула малы чирин чил, саза басып каашкан. Алдын Чөп-гөйдө кажаалаан сарааттар бар. Оларын баа мал үргөдө турар. Улусчу контрольер бо та-лаази-биле сайаларын, бижимел алеткедерин

кырип тура-даа колхоз баптаар чери чогуур кемчегер албаан.

Колхозта С. Комбута удурткан улусчу кон-троль болуп хыналдаларын, рейдлерин чору-дуп, оң түндөлдөрүн колхоз баптаар чегине кырип турар. Оларын инцидентини-биле кол-хозта шияти төбөгөттөнгөн 40 аял тона са-генинч өрткөн бурдууу малчыларга төлдөр кемчегерин алган. Чоокта чаа болушту ху-рын бба болган. Кыштагаашкына бөлөкчөдө хымып, алерөөн чепестерин дарын чылды-рып бригадирлерин, зооветеринарларын негөө. Чепестерин дарын чылдырында быжык ту-руштуу, иривинчалдыг чоруун көргүзөри ай-болуктен негестини турар.

Колхозта хой кажааларынын айтарым кол-дууда шиятирленин, эрги кажаалар орунуна чааны тудул турар. Илчан-даа эрги кажаа-ларын септегенге чөгүрү сагын салбоо-руктар бар. Оларын хой бурдууу хыналды үз-өндө кышка болон эвес болган. Хынал көргөн 30 кышталды чүлө 2 кышкыны кышка эки бе-леткөө, өскөсөдин септеген дарын дооар-мын тө негеп турар. Кышталды туткан чыл-дык байчыларын печкаларын үрөкк, содала-рынын ийги рамаалары чок, буук. Кымы-бу-лунар, чүвэр-бамчыларын септеп эгелөөн.

Илерөөн чепестерин дарын чылдыган, хой аялдын колхозка сайырадыр, малдын хоруа-рын ботдурбас, усаалын, аялаады-кемчегерин экижидер, продуктууун беддир талаази-биле кемчегерин алдыр республиканын улусчу контроль комитетинин хурали «Чаа орук» кол-хозун баптаар чегине дааскан.

К. ОВДУР,
республиканын улусчу контроль комитетинин инспектору.

ЭРТЕМ болгаш Техника ЧУУЛДЕР

Болбаазыраңгай экскаватор

Киевтин «Кымыл экскаватор» заводу 0,65 кубометр ишкир уесууштуг баштайгы бир мөө экскаваторларын бүдүрүп өгөдөл берген. Чер казар ол чаа машина тугутта болган кэдө аял-агылга, оруктар декилдеринге калба-биле ажы-латтырар. Күчүдүг шимчелерини-биле дертинген, кан «кымыл» оон мурунда бүдүрүп турган экскаватордан барык ийи капап шалынын ажыдаар.

Чүүл-бүрү ажылдар кылырынга таарымчалыг ол машина-лардын чер казар уесууңу грейдер-биле, дөң уулу мал-дыр-биле, чүдүктар чүдүрер кыскаш-биле, дөң чер казар тускай дерги-биле соулуп ол болуп.

Агрегатты төгерик болгаш илчирбе дугайларын кылдыр бүдүрер. Конструкторлар машинанын ажылдар байдалынче баа сагыш салган. Чалын кабиннага агарын тускай дериг арыгалап бээр, кыжын оун чылдып чорур кылдыр таарыш-тырган.

(СЭТА-нын көрр).

УРАН ЧУУЛ ФЕСТИВААЛЫ.

ПАРИЖ. (СЭТА). Парижтин спорт орудузун ССР-нин улустарынын уран чүүл фестивалы ажытылган. Фестивалды ССР-нин тургустун-ганынын 50 чыл өнөнгө турас-тааткан.

Совет артистеринин концертти болган. Концерттин албан учу-рунда илди чоруп турар. ССР-нин культура министри Е. А. Фурцева, Франциянын культура херектеринин министри Ж. Доамель, Франсуа чазактын өске-даа кемчегерини көргөн. Келгенерин ара-зылга ФКП-нин Чиндипе сек-ретары и н д о р а д а к ы з а м Ж. Марнеге баштаган Фран-циянын Коммунисттер партия-зынын удурутчулары, чүрт-тү куватура, уран чүүл ажылдакчылары база турган.

Зеленый БО ХУННЕРДЕ

ИНДИЙ-КЫДАТТА ТУЛУУШКУННАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ме-коңг хеминд шымаазынчы муруну-барымы таланы үш жокузунга хосталганын улус-чу чепестиге күштерин биле Сайгон шеригеринин аразын-га тулуучулар болган. Патриоттар чалча шеригер-нин туруштарын күчүлүг со-гушукчуларга херектен тавар-ыштырган. Ол тулуучуларга хосталганын улусчу чепестиге күштерин зенитчилер ийи «А-1 Скупердей» самолөттү дүжур алган.

Сайгон чогулдуга тулуучу-нулар соксаайн турар. Муру-ну-ветман ийишкылардан 10 километр соңку каала Сай-гон армиянын эң уулу чад-дар-шериг училчедеринин бирөөн турар денскөрдүн Тухиди деп черге ноябрь 13-түн дүңдөндө уулу ту-луучу болган. Оон түндө-лүнде патриоттар дайында уулу когаралдарын таварыш-тырган.

Америе-сайгон ужура чүүлү Муруну-ветман хостал-ган районнарын моончестин-ген күш-биле бомбалаарын үрүчүлдөп турар. Сөөгү бир хожуктуң дүжурүнда АКШ-

ның самолөттөрү Индий-Кы-даттың агы-ангы денскөр-деринче 217 халлаакынын кылган, 3000 аял тона бом-баларын оштаан.

Камбоджаның төп жокуза-рында шыгын тулуучулар-дан боктор турар. Ноябрь 14-те лан бажында Такое жокуза камбоджа патриоттар Шом-көм шеригеринин чугула үш шериг баалаан боозадир. Патриотчу күштер Улонг чогуун-да дайында ол хоруарын өскөсө алыр дөң бүтү орд-алдыкчыларын ойтур шап турар.

ХАНОЙ. (СЭТА). Лао-стун улусчу-хосталга армиянын дайынчы ажыл-чорудугаэм ажак иденкөйөжөн. Хаан эрге-чачырганынын найсы-ламы Дуанграбаның чогу-лдун эң уулу аэродром күчү-лү ракета боозашкыныга таварышкан. Лао-стун хостал-ган районнарыга халдар-га бомбалагыч самолөттөрүн үчүр үпөр чери ол. Боозаш-кынын түндөсөдөн аар бом-балакчы ийи «Т-28» самолөт болгаш үш хайгымачы самолөт узаулаткан, чөмкөк шы-жаан бир склад үрөгөн, са-

ПЯТНИЦА САНЫНДА-ЛА

СОФИЯ. (СЭТА). Пятница санында-ла Болгариянын бүтү хоорай, суурларын ак-көк телевизор экранарында Ост-акиновун телевидение суургазынын чүрүу көстүп келер. ССР-нин төп телевидениенин бири программазын буга-гар дамчыдылга көргүзөри ол. Ук дамчыдылга делегейде болгаш Совет Эвилелинде болушкучулар дугайында хой-хой дымчадылганы болгар телекөрүчкүдөргө чедирер. Совет чүрттүгү амдыралын, оон культуру, уран чүүл байлактары-биле оларын тавыштырар.

Болгариянын телевидение совет телевидение-биле сар-ий дем катташтырып ажылдап турар. Ол дем катташты-рылганына кыриштыр совет телевиденинин Болгарияга бералганын чалкылган дамчыдылгаларын калбартыр тө-левилеттинген. Неделя дүжүзүнда болган соувургаачык бүтү болушкучулар-биле катар ол дамчыдыган оон үш про-граммазынын айы-биле тургузар. Дамчыдылгаларын хой бурдууу өдүгү болуп.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРЖЕ

ХАНОЙ. (СЭТА). Даштыкы херектер министрствозу по-ябрьны 14-те «Тускай чөвү-лекчи Ле Дык Тхо Парижге агыташтыр» деп эгелен пар-лаап дыңдадып тартакан.

«Ыстаамга дайымын сок-садыр болгаш тайбынды кат-лан тургузар дугайында ду-гурукулуга» ол сазырынга та-варышканын айтыртын шият-перээр дөң АКШ биле ВДР-нин аразынга катар чалыг узкурашкынын эргитерин америк талаа согул хунаредө дилөө. ВДР чаагы тура-со-

рунтуу биле чылгыш чок туруштуу пайлөйген көргү-дөр дөң, америк талааның ол савалы худалоп алган.

Парижге өртпү турар чөвү-лек хурада ВДР-нин төлө-лерин удурутчуларын тус-кай чөвүлекчи ш Ле Дык Тхо америк тала-биле чалыг узкурашкыныга министр Суан Тхон-биле кады кир-жир дөң. 1972 чылдын по-ябрь 14-те Ханойда Парижге агыташкы деп, дымчадылга чугаалаан.

Кадыр куржааңгыларга ажилдар комбайн

«Проконевек хөмүр-лаш» комбинаттын Ворошилов аттыг шактазында хөмүр-лаш казар чаа КВЗ комбайнын ажыгалга шенэри чедиринин доозулан. Ол агрегатты хөмүр-лаш эртең-шичилерини Кузнецк институтунун тускай эртең-нигерин чогаалып тургускан. Ук комбайн 35-тен 90 граву чедир кадыр туруштуу, ийи метрден ажык кылын хөмүр-лашты куржааңгыларга өттүлөр чүүл казар ажылды механизастаар артыны бээр. Комбайн бир хонукта муң тонона өттүлөр чүүл казар күчүлүг. Амдызында илдин куржааңгыларын хөмүр-лашын үткөөн, чалыдырышкынын буза төбестирер арга-биле казып турар. Анаа хол-биле кылдыр ажылдар хой. Казыкчылар доңук дүжүзүндө 200—300-ле тоноа хөмүр-лаштын казып турар.

(СЭТА-нын көрр).

Кемерово область.

И. ГАНДИНН МЕДЕГЛЕЛИ

ДЕЛИ. (СЭТА). АКШ-тың топ разведка эргелени бистиң куртувустун эрге-ажыктары-нга хоралыг, кара сагыштыг ажылды Индияда чорудуп турар. Оон бүдүрөдир барым-даалары Индиянын каалады-бар деп, Индиянын премьер-министри Индира Ганди Ин-диянын башкарыкчы национал конгресс партиянын күско-мууну хаалгы хураалыга чу-галалаан. «Патриот» солуунуң дыңчактыгын бугаар алдыга, ук топ разведка эргелени хож-жу эгелер турар мурттарга саботаж, үрөгөдөр кылдыр, оларын национал эрге-ажык-тарынга хора чедир — кол улагышкынын аял чорудуп турар организация деп, Индира Ганди айтыган.

ПАРИЖКЕ УЖУРАЖЫР

ВАШИНГОН. (СЭТА). Па-рижге эртин турар чөвүлөк хурада ВДР-нин төлө-леринин улусчу чөвүлөкчи ш Ле Дык Тхо-биле АКШ-тын президентинин дүш-пакчымы Г. Киссинджер Па-рижге ужуражыр деп, Ак ба-жынның төлөлекчи ноябрь-ның 14-те болган параалаг конференциянда бадыткаан.

Муруну-Чөп Аляда дайын демиселин эде таарыштырар талаази-биле чугаалажыш-кынынын ортан турарында АКШ-тын сеткили ханган» деп, Ак бажың дыңчактан.

Синьхуа чүну хөрлөп турарылы?

СОФИЯ. (СЭТА). «Оте-чествен фронт» солу «Синьхуа чүну хөрлөп турарыл?» деп эгелен тайылбыр парлан үдүргөн.

Чепсегенишкыниң дүжү-рер талаази-биле бугу делегек конференциянын чылдыры-рынга шунт бөлөкчөйөр дүш-көрдө Совет Эвилелин, са-нында чүе аял чүрү дөңдө. Уениң байдалында ол савал-гай чөгүмчүлүк-да, чепсеге-нишкыниң дүжүрери кижиле төрөгөткөнүн тайың хөгжү-рүшө аял уулу ужу-дузала-м деп, илти бугурел-даа оң көстү турар. КНО-нуң Кол Ассамблеясына ийи-ле күрүчө— АКШ биле Кыдат ол савалага удураанган. Совет Эвилелинин савалы КНО-нуң Кол Ассамблеясынын XXVII сессиясында чугааламны тур-да, бодунун чааскалырбай аларгамында эңсөсунган, КАР-нуң чааза тайың хөро-он амыдырала чугула ол айтырмын - шиятирээрине бодунуң чүе удураамны ту-рарын делегейге Синьхуа агенттедди дамчыштыр тай-ылбырлан бээр берген.

Синьхуа агенттедди бод-лап турарын бугаар алдыга, чепсегенишкыниң дүжүрер талаази-биле бугу делегек кон-ференцияны «буянымы болуп байтыгы, ханна хоралык бол-ган турар ийи». Чепсеге-нишкыниң делегейде 200 мил-лиард аял доллар бир чылда чарыгдалганын турар, өндөр чепсегенириге эмге-талаажок акша-хөргөң-биле катар чүе дайымы алган. Кыдат бодунуң националист пол-итикасы, гегемонист чүт-күлүг боттадырын шидар деп кордан турар. Оон ужуру олар мыды - сымдагышкы-биле кызып турар деп. «Отечествен фронт» оон ийи айтыган.

Чепсегенишкыниң дүжү-рер дугайында совет савал-ларын дегенде боттадырган мыды удурутчулар Совет Эвилелинин тайың күтөр пол-итикасы имперализм-биле холуп-бүдүрүп «өңгөрү үр-гүлдүн турар. Илди бо-галда, импералист агрес-сиянын хоруру болган деген ийи айыл чок чоруун быжыккалар дөң демисеге удураамны оордалдыр, эң күчүлүг чөвөңгичи биле им-перализмин аразында ил-гал чок деп, өскө удураам төөрдөн аптарыга кыдат удурутчулар бордан турар дүжүрүчүлүк чугаала-лаан.

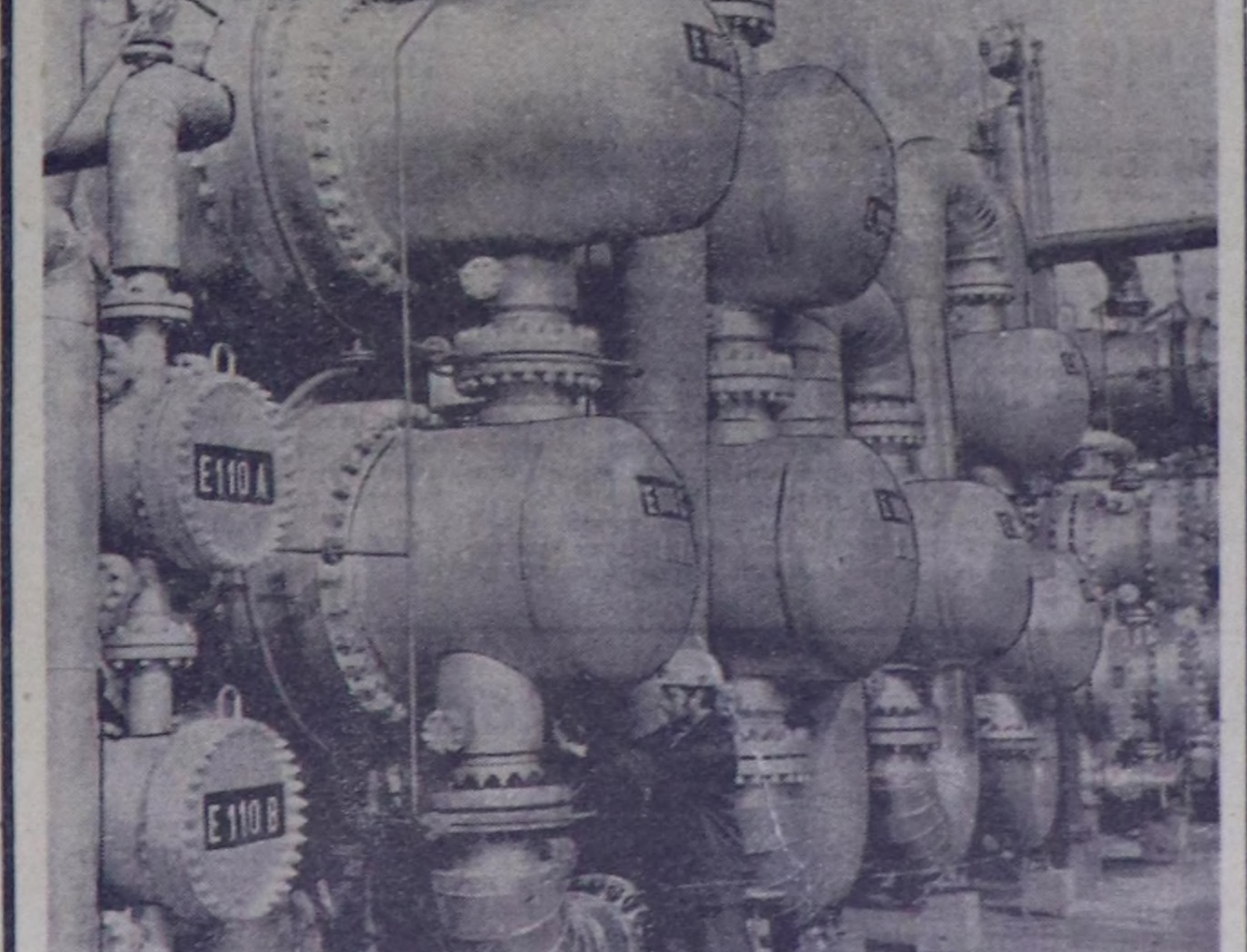
Оларын ол күрөшкы-ни-ден чү-даа бүтсө. Синь-хуа агенттедди хөрлөп ту-рар чүдүрер аял чөвүлөкчидир. Илчанган оон чаа-ла одуртул дымчалында бе-зан тодалаг көстү берип турар. Совет Эвилелинин тайың программазын боттадырар бүтү удураамны дөңдө-лө-гөнү, чаагы аммыралдык болурун чедир алдыртып, тай-бышкы демократия биле ө-ппализмин тилээрине биле үр-нү-дө эң уулу бугу чедирер кара чалыс күчүлүг деп. «Отечествен фронт» демлек-чө чүткүлүн сазып, ол

Теплицаларга ажыглаар термометр

Риганын шенеделер кылдыр «Гидрометприбор» заводунуң конструкторлары үнүш өстүрер чылдыгыга чедиринге, склад, каалагал ораң-саваларында хөрдүн температуразын чартык градустан ашпас, харымчактыг хемчөөп, анаа «агаар-бойду» байдалын дыңдадып бээр, холга тудуп чорур при-бор чогаалып тургускан. Ол прибор «ТЭТ-2» маркалыг. Агаар байдалы канын-даа турда, ук прибор 40 градус сооктан 80 градус чедир илг температураны тодаргайлап бээр.

Ол прибор «Марс» ийиңе «Сатурн» батареяларын бээр электри күжү-биле ажылдар. Ригачыларын чаа дерин ше-неделени чедиринин эрттерин, кэдө аял-агылнын тускай эртеминдеринге бедир-биле үнелеткен.

(СЭТА-нын көрр).

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕИРУТ. (СЭТА). Ливан Республикасынын президентин С. Франкениң дарга-лааны биле Ливан чазактын онза хурады болган. Бейруттун чигир-бова бүдүрө «Ганду» фабрикасынын аял соксаган ажылчыларын полицияны боозаанын соода чөвчө тургустунган байдалы ол хурага чугаалашкан. Аял төлөвөрүн үлгүлөгөн, аялчыларын аялдан кара-турамында үлгүлер соксадырар, социал байдалы экижидер негөө, ол фабриканы 1200 аялчыны аял сок-сатканын чарзаван. Аял соксадырына кирешкөөргө полиция халдарга, хой кижилер айылга таварышкан.

Тургустунган байдалы чугаалашкан, чазак Ливанга өкөрү-чүрүмү тур-гузары халдырарын армияга дагдыр деп шиятир үдүргөн. Чуртта массалак каным-даа кемчег аял аялдын чорудында шияти херектер министрствозу-нун баш бочуңгар чөпшөөр бээр негеттилер деп, ол шиятирде баа айткан.

«Ганду» фабрикага болган болушкучунага хамаарыштыр Ливаның аял-чы човарынын бүт-ялти ийгижынынын 24 шак дүжүзүндө бүт-ялти аял соксадынынын эрттеринче кытырган.

ЦАФ — СЭТА-нын фотогу.

СООК КЫШТЫГ ЧЕРЛЕРГЕ

«Росгипро кэдө туду» чериниң ажылдакчыларын чогалап илганы хава фермазы чүлө ес гектар черин эдөр болгаш анаа чылдын-ва 24 муң хавааны азырал болуп арталыг. А анаа чүлө 20 кижиле ажылдар. Оон механам-пери боттары-ла мал чедир бөлөктөк, үзөдөр, сугуң, арыг болгаш чылга агарын дамчыдып бээр. Мал өдө шаараш чердеке агып кирген, тускай кандалары кирер болган оң уесууштарың дамчыдыкчылар фермазын шияти оң-ор-чыңче дамчыдып каар. Бир центер немедө денгөе үңгө чарыгал чүртүн аял-агылдарында ортамк көргүзүгөн дык чык — 2,6 кижиле болуп.

Илг фермазын төлөвлөни кыш үзөндө соок 20—40 градус чөдө бээр черлерге таарыштыр кылган.

(СЭТА-нын көрр).

Польшаның химия улутурунун баштай-гызы — Совет Эвилелиниң дузалачысы-биле Польшага тудуп тургускан нефть-химия комбинаты 8 чыл иштинде 30 мил-лион тонна аял нефтини болбаазырадып кылган. Ан ында совет нефтинден чүүл-бү-рү 40 аял продуктларын бүдүрүп үндү-рүп турар. Олар республиканың улус

ажыл-агыныга чугула ужу-дузалам. Польшаның химия улутурун хөгжүдери-ниң планында ол комбинатты ам-даа ул-гаттыр тударын көргөн.

ЧУРУНТА: бугурулганың чаа дериг-хер-рескелдери.

«Ганду» фабрикага болган болушкучунага хамаарыштыр Ливаның аял-чы човарынын бүт-ялти ийгижынынын 24 шак дүжүзүндө бүт-ялти аял соксадынынын эрттеринче кытырган.

ЧОНУ, ЧУРТУ-ДАА ОЛАРГА ЧОРГААЛДЫР

Хэй националдык совет күрүнө пиригинде бистин тыва артистеринин база боттарынын чогаалдыкчы уулу кирип чоруу. Чамдык номерлер цирк уран чүүлүн алды фондузунче кирип турары биске өрүндүчү. Совет цирк уран чүүлүн суралып мастерлеринин бирөөн, Тыва АССР-нин Дээңи Советинин депутаты РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустун артши Владимир Базыр-оолович Оскал-оол тыва цирк бөлүгүн үр үеде ууртуп келген. Ук бөлүк баштай хөгжүм-шир театрынын чанынга цирк салыры кылдыр тургустунган. Агаа 18 хире оолдар, кыстар өрөңнп турган. Оларнын аразында 9 хире кижик шилитинип аркан.

1944 чыл тыва улустун амыралыгына утундурубас улут аас-кежиктин чыны болган. Ичтан тыва улус Совет Эвилелинин хэй националдык өг-бүлелинде эки тура-биле каттышкан. Бистин цирк бөлүгүстүн мурунга кызгалар чок илгем чогаалдыкчы орук мычал ажитынган. Тыва цирк бөлүгү улут Совет Эвилелинин хэй санын пириктин хэй каттышып алган, баштай Омск хоорайга өрөңнп, белеткенп турган. Ол-ла чылдын тайынында Оренбург хоорайга бистин артистни амыра-

дывас аелээн. Бүгү-ле күжү-үстү салып тургаш, ылангыч орус мастерлерден арга-дур-жугага өрөңнп ап турдувас.

Улаваанда Москвага болган цирк уран чүүлүн 4-ку перуделинге киришкеш, улут чедийшикни чедип ап, шүптү шаннадып, унеделди алдывас. Иччарада бистин-биле кады ажылап турган артистер ам совет пириктин кайгамчык улут мастерлери болганнар. Чижээ-лээрге, ССРЭ-ниң улустун артши Михаил Колараш (иччан Румянцев дээр чүве), ССРЭ-ниң улустун артши Валентин Филатов, РСФСР-ниң улустун артши, Соңгу Осециядан Махалл Дуганов, РСФСР-ниң улустун артши алдарыг акробат Владимир Довейко, РСФСР-ниң алдарыг артисти, кайгамчык акробат Михаил Егоров дээр оон-даа эске ас-суралыг мастерлер-биле кады ажылап турган бис. Ол көрүлде бистин цирк артистеринин талантынын, кышмаан, кашпаан-йың жюри онзалап демедеген чүве. Оон бээр тыва цирк бөлүгү совет циркте база бир көскү черин ээлеп, чогаалдыкчы сау-биле ажылап, чогаалдаан бооп турар.

Тыва бөлүгүн иштинде салдык-чалангып кижилер хэй. Хоочун артистерден Тыва АССР-ниң улустун артши,

Совет цирк уран чүүлүнүн кайгамчык мастерлеринин оюн, көргүзүлгери делегейниң аңгы-аңгы дигтеринде билдингир апарган. Хэй националдык улут совет өг-бүлениң аңы-бүрү айман-сөөк улустарынын төлөөлчилери бистин чуртувустун цирк уран чүүлүн төлөөлп турар. ССР Эвилелиниң 50 чыл болур юбилейинге уткуштур бистин чуртувустун цирк артистери чурт ишинде болгаш делегейниң өске-даа чурттарында оюн көргүзүп чоруп турар. РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустун артши В. Б. Оскал-оолга уурткан тыва цирк бөлүгү цирк уран чүүлүнүн өске-даа суралгыч мастерлери-биле кады АНШ-че оюн көргүзүп, чорупман.

Тыва цирк бөлүгүнүн дугайында өөң кирижикчи чорашан **Д. ОЧУРҮНҮ** чүүлүн моңч адаанда парладывас.

РСФСР-ниң алдарыг артисти Күжүгет Хензиг-оол, анык-тардан Тыва АССР-ниң алдарыг артисти Юрий Оскал-оол, соло акробатистер Майя Оскал-оол, Клара Данчай-оол оларны чижек кылдыр азан бодур.

Күжүгет Хензиг-оол кызымак, талантылыг, лизим, бүгү таланын чогаалдыкчы артисти. Оң талантынын кым-даа балдыктар. К. Хензиг-оол цирк уран чүүлүнүн 4 жларынн күселиктини. Оларнын шүптү-нү ол аки күселеп чорур. Акробатика берге, трюктериниң, жонглерга, эквилибр таласы-биле дээди чертегин рекордтук трюктериниң күселиктини. Амгы номери (баланылыг эквилибр) — дээди

шынарнын номери бооп турар. Иччангаш Күжүгет Балдановичини мога чок, кызымак, ажылгыр талантынын кады ажылап чорашан өөрү бисте чоргаларын бис. Ханы урга шынар-бүрү жаптарга белик мергежилди чедип алыны бер эвес. Бистин чаныс чер чуртувус хэй таланын мергежилдик цирк артисти.

Бистин эвүр орак салткычтарынын чогаалдыкчы мергежилди беди орамы өөрүнчү. Сеткил сагымында соруктук акробатист Юрий Оскал-оол, эрес халыштарын напонавал хевирини көргүзүлгери кылдып турар Майя Оскал-оол болган бөлүгүнүн өске-даа анык артистери эи берге дээр рекордтук трюктерини кылдып

шылар апарганыга канчап чоргаларыма бис.

Тыва цирк бөлүгү арктен үелерге аңгы-аңгы программа-ларын коллективтер-биле кады ажылап келген. «Бистин аалчыларымыс» деп коллектив-биле 2 чыл ажылдаан. Ону ССРЭ-ниң улустун артши Юрий Дуров баштап чорашан. (Ол ам бистин аразыста чок). Ол коллективке орус, тыва, татар, армян, грузин, украин уюек, осетин, латын дээр өске-даа националдар кирип чорашан. Делегейниң цирк артистеринин чыныды программазынга каш-даа уаа киришкен.

В. Б. Оскал-оолга уурткан тыва цирк бөлүгүн сурал непертерей апарган. 1957 чылда Муруну Чөөн Алаанын бир чуртуга чоруваста ол чуртту президентини оюн соонда бодунун өг-бүлени-биле кады чуртка тырттырарын бистин совет эчнин дамчыштыр В. Оскал-оолдан дилээн. В. Оскал-оол президентин дилээн күселеп. Азияда бир чуртту арктен сайды бодунун кылап шайлагызыга совет цирк артистеринин мындагы дилетини кыламын сактып келим: «Чээ стадион тудар бис, оон-биле чергелештир кожа кирб бөлүгү ажыдап бодап турар бис. Силер оларны өөредир башкыдан биске

Чарлалдар, рекламалар

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!
1973 чылдың парлаалга чагыдылгасы чоруп тур «ШЫН» солунну чагыдып алыңар!
Чагыдылганың өртээ: чылда — 6 рубль, алды айда — 3 рубль.

НОЯБРЬ 16-ДА
МОСКВАДАН
15.30 — «Миллионнарың ленини университетиде». Будаурлени башкарынга ажылчы чоңнарны кирипкелиниң дугайында. Телеочери. 16.00 — «Өнүгүп турган дугайында». Уран-чечен филм. 17.30 — «И. Гаринь ырап тур». Телефильм. 18.00 — Информастык программа.

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер. 18.50 — Уран-чечен телефильм. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН
19.30 — «Бузулбас эвилел». Бурят АССР. 20.00 — 20.10 — Чапар. 20.10 — Дамчыдылгалар программазы. 20.15 — «Правда» солунунун политиктиг тайылбырлачызы Ю. А. Жуков телекөрүңчүлериң айтырларынга харыялап тур. 20.45 — А. Софронов — «Хулумзургу дээр миллион». Шин. 23.00 — 23.30 — «Уе». Информастык программа.

Көдээниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдеси

Бирги черде — Самагалдай

Жюри биле оргкомитет кезиңинин аразында элөөн маргалдаа үер чаккан: бирги черин кымга бээрли? «Чогураа» колхозка бе. Самагалдайга бе? Уран чүүлүн көрүлдесинин көрүлдесинин ийги элөөн концерттерин көргөн соонда ол дугайын чугаалажып турган ол. Шынал-ла «Чогураа» колхоз биле район төвүнүн артаалары калчап денээр боор: Самагалдайда Культура бажынынын, райкускомунуң культура кидизинин ажылдакчылары, музыка школанын башкылары-даа бар, интеллектуалдер-даа хей. Чылдың-на республика көрүлдезиниң кирип турар аштар баа мында. Иччала-даа чүүл ол дээр район төвүнү бирги черин бербеске кайын тааржыр. Самагалдай-жыларнын концерттинин программамы байлак, күселелери колдууна аки болуудаан. «Ленин — партия», «Революция күштү берген» деп ирларны эки күселеп, көрүкчүлери сонуграткап. Тандылар база эки үедеге чектен. «Пингвинер» деп чаа танчы чараш, чалтанчыг. Лариса Байыр-оол биле Александр Төгүс-оолдун күселелери тазар болган өрс танчы-

лары солун болган. Маадырлар чорукту алган ырларда В. Гогуленкоуну «Көвүрү» деп шүүлүн Самагалдай школанын башкысы Вера Чернова кайгамчык эки, сагыш-сеткилге дээр турар кылдыр номчашан («Колхозчу кожаны» (В. Донгак, С. Лемке) база эки күселептинген. Эске-даа номерлери демедеп бодур. Иччала-даа «Чогураанын» талалакчызы — жюри кезиңининин чөпшөөлөөсү аржажок: самагалдайларнын бар арталары долгуз-биле ажылаптынмаан. Оркестре ам-даа чаа чүүлдер немээр, күселелери акжидери негеттинип турар.

«Чогураа» колхозтан бо көрүлдөгө бежен ажыг киришкелге келген. Оларнын аразында колхозка бар бүгү-ле профессионалары, анык-агыч адырларнын төлөөлчилери кирип. Колхоз даргаан, парт-орг, көдээ-Советтин күселе-минү даргаан боттары кирип турар. Массалынын таласы-биле ол колхоз чугаалажып чаа бүгү коллективтерин аштан. Концерттин идеялиг утка-шынарын база чүгээр деп жюри демедеген. Эки номерлер, күселелери эвээш эвес. Чижек кылдыр, деди-

сид коллективинин тургусканы «Чыны» деп көргүзүп азан бодур. Чогаалчы М. Келин-Лопсанын «Херөө-дөңнп чоргалары» деп номундан херөөдөн хуралын бижээп эпизодту черде шөрү сценажыдып күселепкен.

Ол колхозтан В. Ламбын биле М. Монгуш «Кайгамчыктың Интернационалды» ырлаанын жюри эки деп үелөөн. «Зумрад» деп кинодан уабекыры үш кижиниң күселепкенин, Чыргалды көдээ Советтин күселеминүн даргаан Г. Төгүс-оолдун хомуска тыва адалгалар ойнаанын, С. Товариштын сыгытырын, Б. Селин-оолдун Л. Ак-оолдун ыраарын, Б. Сыратын шүдүктөр номчашанын көрүлдөгө чугаажок сонуграан. Бок-оол Монгуш биле Светлана Куулар июдулугт көргүзүлгө багы эвес ойнап турар. Бо бүгү акжир, Иччала-даа харааланчыг четистер барыл эскербес аржажок. Танчы жанры концертте кирип, ийи чангыстын номерлеринде четистер баа бар. Илал чамдык четистер ук коллективти бирги черге үндүрбейн барган.

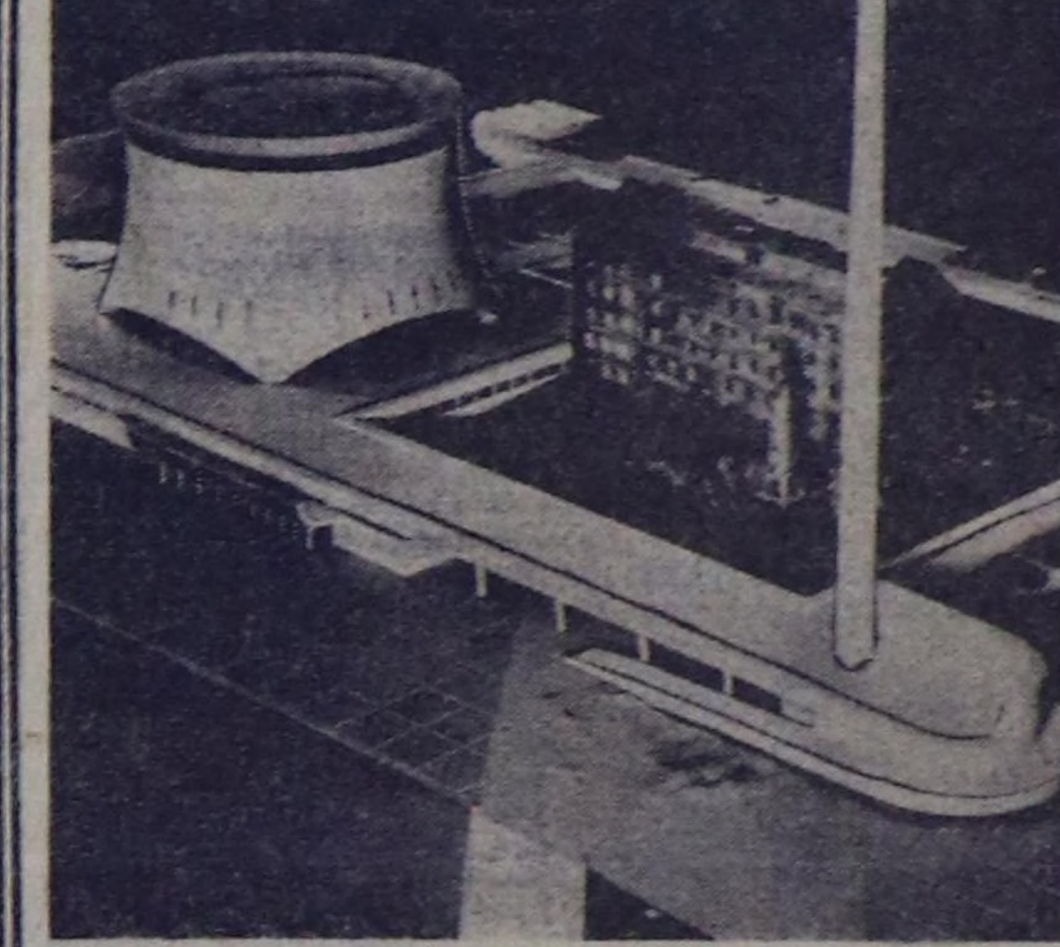
«Тес-Уем» совхозтан келген концерттин кол-ла эвээ башкылар коллективин. Ол эки

болгаш көдөөгө культура хөгжүлдеинге кол азыры күш олар бодур укуртуп. Иччала-даа совхоз ажылчыларынын саны хей болза деп күзөл төрүттүгөр чорду. У. Шынал, О. Шынаа салбарларында чурттап турар салым-чаныгыг бот-тывынгыр артисттерин киришпейн барганы эдеп. «Волгаже үнүп кээр мез», ийити ыр, куба танчы (М. Маадыр-оол, М. Эречин), «Өнөр дугайында баллада» (Г. Коллева) ышкаш номерлер эки күселептинген-даа, ийитин-биле совхозтук көрүлдөгө эскеден концерттинин утка-шынарын жанр таласы-биле хей яныздык четпес болган. Бо чугаа Шурмурактын, «Ак-Эрик» колхозтук коллективтеринге база дамааржыр.

Көрүлдөн салым-чаныгыг кижилер илерген. Ам оларнын киркилдиги-биле республикага баар концерттин билеткелини чорупту эгилген. Агаа көскү черин ээлеп төлөөлө, бүгү тала-биле белеткепери чугула дээр билдингир: ийетин шынарынн белин, программанын байлаа, хелсынын аянып, сцена культуранын билери кол дамааржыр.

А. ДЕМБРЕЛЬ,
«Шынын» көрр.

Аңаа дайын бооп турган

Амгы үеде Волгоградта дайын үеинде чуурап, бузулган байырактар барык шүүт коулабес апарган. Совет кижилер Волга хемин өрнөндө херек кырында шүүт чаа хооранын түдүп тургусканын. Чугаа кара чачык-ла бажык — эрги шанын дээрбинин ойбак-буук сонгалары Волганын дегеринде көстүп турар. Ол бажык кадык-дошкун шылагаланын чылдарында үрелген шынап шак-ла илалыг арталар болган дендин уузг түлүүшкүшариниң турасаалы бооп артар.

Бо черге хооранын камгалаанын турасаал музейин болгаш Сталинград түлүүшкүшунун чуртун тургуулар деп шөптүрөөн.

ЧУРКУТА: Сталинград түлүүшкүшунун Камгалаанын музейин болгаш чурук турар бажынынын төлөөлөди. Ында ам тудуг азыларын чоруп турар. Бүгү турасаала-дын хевяри илалыг болур.

Н. СУРОВЦЕВИЧ фотоу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧУГАА-ХОККЕЙ-ЛЕ ХОККЕЙ

Хоккей таласы-биле Совет Эвилелинин иштинде ромалдык болган Канадалык профессионалдарын аразында болган укуражымын Канадада ам-даа уламчалат турар. Маргалаалык дугайын телевидение болгаш радио дамчыштыр бери үзүлөст чок дамчыдып турар. Канада командалык удуруччулары болган ойбакчылары боттарынын болгаларын чугаалап турар-лап.

Канада командалык эи дээр ойбакчы деп санаткан Пол Хендерсон чоотка чаа төлөөлөк дамчыштыр интервью кылган. Профессионалдар аштырышыкыга таарышпас дээр чүдөк-бүжөр

чүдүлдерин кымырындан безин мытпааннар деп ол демеде-лээн. Хендерсонун бодун турары баугар алгыра, совет команданда ам делегейин эи дээр командаларын бирөөн болуп турар. Совет команданын дыка хей ойбакчылары профессионал ойнакчылар дордадас, белик мергеледип ойнакчылар бооп турарын ол база чугаалаан. Укуражымын үеинде үзүлөст интервью үеинде көрүскөн.

Декабрь айын эгезинде Канада командалык тренери Гарри Сивенция «Хоккей

ажыдымышымы» деп ному үнер. Ийи командалык аразында болган сөө укуражымышымын дугайын мында тодаргай чугаалап турар. «Канада менде» деп журналы ол помунун чамдык кезектерин парлаан. Баштайгы укуражымышымынга аштырган «чүтү кылза эмел?» деп берге байдалга таарышканын тренер минип бижип турар.

Орусар бистин 7:3 санаг чыгып-биле удул алган, мычангы бистер хоккей башкылары эвес, харын өрөңкөчлөр болган биле деп Гарри Сивенция бижип. Хоккей ойнаарын про-

фессионалдардан өрөңнп алыр дээр кезген оолдар харын бисти өрөңнп каан, оон укурунда мен-да, бистин ойбакчыларымыс-даа, бүгү Канада чон-даа оюн кажан-даа утпас деп ол уламчалан.

Чооксу үеде канада-совет укуражымышымынга турасаал өске-даа номнар үнер деп турар. Канада командалык пратары Кен Драйленин, журналист Джек Людвигтин болгаш Эгезионг алышкыларын бижээп ном солун болуп турар. Канадага болган Москвага ойнаан укуражымышымын көргүзүп тур-

гыш-кырыш, согуш-биле онзаланын эгезионг илал деп ол номда бижээп.

Канадалык эи дээр ойбакчылары америк фирмалар ажылдап, радио болган телевидение дамчыштыр чарлалдарга үрүчүг көргүзүп, оон биле хей оруктамын ай, баштып турар.

Иччангаш хоккей дугайында чугаа ам-даа уламчалат турар. «Силернин командалар, оон ойбакчылары тергиң эки-дир. Силериниң чоңту ойнаарыгар биске өөрдик болган» деп Канадалык хоккейге сундузук кижилери чугаалап турар.

И. МИРНОВ,
(СЭТА-ның көрр.).

1976 чылдың Кышкы олимпиадазы чоғум каяа болурул?

НЬЮ-ИОРК. (СЭТА). 1976 чылдың кышкы олимпиады өнөрүн Денверге организастан артистериниң айтырын берге апарган. Колородо штатка (Денвер — оол төвү) саналовал алышымынын үезинде агаа киришкенерин барык 60 хууз штат бөлөждөйден ол сорулуга ажылаары-биле аш-херенги туксыйларынга уду бадылааннар.

Шынал-ла, федералдык азы хуу-дөрөгнитен сай-дөө черде-риптен аш-херенги алары

идегел чок деп санап турар болганда, XII кышкы олимпиаданы ол америк хоорайга артери берге-ле боор деп чүвени сана-онол алышкынынын түнөйлөп көрүскөн.

1970 чылда Делегейин олимпиада комитети (ЛОК) Денверни XII олимпиаданын эрттери чери кылар дугайында саналды дегээн соонда, ол хоорайнын болуна болгаш Колородо штатка-даа агаа удуурамышымын күштөйлөп үнгөн. Штаттын болуна шынгып

айтырлар дыка хей, оларнын аразында олимпиаданы эрттеринге чаргылар укурду акша-хөрөгнитин үндүрер укурду сонал айтырлар база туруп турар деп Колорадонун дыка хей чурткачалары санап туралар.

ЛОК-че чоруткан удуурамышымын бижиктеринин азында он-он мун кижик аттары салган турганнар. Делегейин олимпиада комитети Денверин айтырын чангыс эвес уаа чугаалажып көрүп

келген, иччала-даа маргалдаа үезинде улуг ажык-кочкалар болган бир бөлүк чынык-хонтак кижилерин кирипкелини хараадаан шинчи оокурунунуң уаа азырап килелген. Хоорай чогуна таарымычалык черлер чок болганында чамдык маргалдаалары Денверден чүдөк километр ыракка эрттерин-биле безин ЛОК чөпшээр килелген.

Санал-онол алышкынынын түнөлдери АКШ-тын олим-

пийжи комитетинин удурукчуларынын хөңүгө дээрлен. Оон президентини К. Бак бо таласы-биле бодунун мергеленин хараадаан шинчи эирип. Колородо штаттын чурткачалары 1976 чылдың олимпиаданын ээлери болур эргенин укур-уламын чедир билбээлери-дир, ол дээрге «белдик хуңдукте болган улуг ала-дар ышкымын» деп тургуулаан болтай.

Бир эвес Денвер 1976 чылдың олимпиаданын эрттеринин ийи ойналар болза азын каш хоорайлар ою боттарыга үзүлөст алгырыга белини база элдерин турар. Оларнын аразында — 1964 болган 1968 чылдарын кышкы олимпиаданы эрттерин чердеп — Инсбрук (Австрия) биле Греллар (Франция) база бар.